УДК 347.634/.637

DOI 10.37566/2707-6849-2019-3(28)-11

Василь ДАЦЕНКО,
*суддя Лубенського міськрайонного суду
Полтавської області,
тренер Національної школи суддів України,
кандидат юридичних наук*

ДОПИТ ДИТИНИ, ЯКА НЕ ДОСЯГЛА 10 РОКІВ, ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВИ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ З МЕТОЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ

Спори щодо визначення місця проживання дитини є надзвичайно складними як з практичної, так із емоційної точки зору. Такі спори сповнені негативних емоцій батьків, які не можуть вирішити, з ким із них проживатиме дитина. Відповідно до чинного законодавства певна роль у вирішенні такого конфлікту відведена і самій дитині.

Так, відповідно до ст. 160 Сімейного кодексу України (далі – СК України) місце проживання дитини, яка не досягла 10 років, визначається за згодою батьків. Місце проживання дитини, яка досягла 10 років, визначається за спільною згодою батьків та самої дитини. Якщо батьки проживають окремо, місце проживання дитини, яка досягла 14 років, визначається нею самою [1].

Таким чином, при вирішенні спору щодо місця проживання дитини законодавець поділяє їх на три категорії.

До першої категорії віднесені діти віком 14 років і старші. Місце проживання такої неповнолітньої дитини визначається нею самою. Спір щодо місця проживання такої дитини не може бути вирішено в судовому порядку. Аналогічна позиція викладена в постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справі № 537/5119/15-ц від 25 січня 2018 року [2].

Другу категорію становлять діти віком від 10 до 14 років. Щодо цієї категорії закон містить імперативну вказівку про те, що така дитина стає повноправним учасником переговорного процесу при визначенні місця її проживання. На такі обставини звертає увагу й Вища Палата Верховного Суду у справі №402/428/16-ц від 17 жовтня 2018 року, зазначаючи, що «лише в разі збігу волі трьох учасників переговорного процесу – матері, батька, дитини – можна досягти миру і згоди» [3].

Третя категорія – це діти до 10 років. Місце проживання такої дитини визначається за згодою батьків. Зміст наведеної норми вказує на те, що в цьому випадку згода дитини на проживання з одним із батьків не потрібна. Поряд із тим такі положення СК України не можна розуміти так, що в цих правовідносинах дитина стає лише «німим предметом переговорів» та її думка не повинна враховуватися.

Зазначена ситуація, коли у вітчизняному законодавстві відсутні чіткі норми, які регулюють наведене питання, створює ризики порушення права дитини віком до 10 років вільно висловлювати свої погляди під час розгляду справи про визначення місця її проживання. У свою чергу таке порушення перешкоджатиме забезпеченню найкращих інтересів дитини при ухваленні рішення у справі.

Вивченню питання щодо висловлення поглядів дитини під час розгляду справи, яка стосується її особисто, присвячені праці В. Т. Мальяренка, І. А. Яніцької, О. В. Розгон, Л. М. Токарчука, С. С. Журила, Л. М. Зілковської, М. В. Логвінової, О. В. Мельника, Т. А. Стоянової, С. Я. Фурси. Поряд із тим ця проблема не досліджувалася щодо права дитини віком до 10 років вільно висловлювати свої погляди під час розгляду справи про визначення місця її проживання.

Метою статті є дослідження правової природи права дитини віком до 10 років вільно висловлювати свої погляди з питань, що стосуються її особисто, взаємозв'язок такого права з принципом забезпечення найкращих інтересів дитини при визначенні місця її проживання, практичних питань при розгляді судами цієї категорії справ.

У міжнародному праві існує широкий консенсус щодо необхідності забезпечення найкращих інтересів дитини у рішеннях, які її стосуються. У свою чергу з метою оцінки найкращих інтересів дитини необхідним є дослідження поглядів самої дитини.

Зокрема, відповідно до положень частини першої ст. 3 та частини першої ст. 12 Конвенції ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини. Держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, які її стосуються, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю. З цією метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою під час будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що стосується дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства [4].

Як зазначено в п. 43 Зауважень загального порядку Комітету ООН з прав дитини № 14 (2013) про право дитини на приділення першочергової уваги якнайкращому забезпеченню її інтересів (далі – Зауваження), ці норми Конвенції нерозривно пов'язані між собою: частина перша ст. 3 спрямована на реалізацію найкращих інтересів дитини, а частина перша ст. 12 забезпечує методику вислуховування поглядів дитини та їх урахування під час вирішення всіх питань, що стосуються дитини, включаючи оцінку її найкращих інтересів. При цьому частину першу ст. 3 не може бути правильно застосовано опосередковано від вимог частини першої ст. 12 [5].

Вимога щодо врахування поглядів дитини також міститься в інших міжнародних договорах, зокрема в Європейській конвенції про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 року, відповідно до ст. 6 якої під час розгляду справи, що стосується дитини, перед прийняттям рішення судовий орган надає можливість дитині висловлювати свої думки і приділяє їм належну увагу [6].

Національне законодавство також закріпило відповідні положення. Зокрема, згідно з частиною другою ст. 171 СК України дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками спору щодо місця її проживання [1]. За частиною другою ст. 14 Закону України «Про охорону дитинства» під час вчинення дій,

пов'язаних з розлученням дитини з одним або обома батьками, а також інших дій, що стосуються дитини, в порядку, встановленому законом, судом заслуховуються думка та побажання дитини [7].

Узагальнюючи викладене, слід дійти висновку, що норми як міжнародного, так і вітчизняного законодавства одностайно вказують на те, що головною метою при вирішенні спору щодо місця проживання дитини є забезпечення її найкращих інтересів. Така мета не може бути досягнута в разі нехтування поглядами самої дитини, а тому суд повинен вжити всіх можливих заходів процесуального характеру щодо заслуховування думки дитини. При цьому аналіз наведених норм свідчить, що вчинення таких процесуальних дій жодною мірою не пов'язане саме з віковим критерієм – досягненням дитиною 10 років, а лише з тим, чи може дитина висловити таку думку. Отже, суть порушеного питання полягає у визначенні категорії «можливість дитини висловити свою думку».

У справі *«Сахін проти Німеччини»* Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) зазначив, що суди не повинні щоразу заслуховувати показання дитини в суді з питання побачень з батьками. Рішення з цього питання залежить від конкретних обставин у справі з урахуванням віку і рівня розвитку дитини [8].

Пункт 55 Зауважень містить вказівку про те, що будь-яке рішення, яке не враховує поглядів дитини або не надає їй поглядам належної уваги відповідно до її віку та зрілості, перешкоджає дитині впливати на визначення її найкращих можливостей [5].

Аналогічні критерії (віку та рівня розвитку) для заслуховування думки дитини містяться в частині першій ст. 218 СК України, яка присвячена усиновленню [1].

В узагальненні від 11 грудня 2008 року Верховного Суду України «Практика розгляду судами справ, пов'язаних із позбавленням батьківських прав, поновленням батьківських прав, усиновленням, установленням опіки та піклування над дітьми» зазначено, що законодавчо встановлено не ті умови, за яких думка дитини повинна бути врахована, а ті, за яких згода дитини не вимагається: відповідний вік, стан розвитку та здоров'я [9].

В Узагальненні практики розгляду судами цивільних справ про усиновлення дітей, позбавлення батьківських прав, встановлення опіки та піклування над дітьми від 01 січня 2009 року Апеляційний суд м. Києва зазначив, що вирішення питання про заслуховування думки дитини в судовому засіданні має вирішуватися в попередньому судовому

засіданні з урахуванням думки сторін і представника органу опіки та піклування щодо стану здоров'я дитини та рівня її розумового розвитку [10].

Наведені норми та аналіз судової практики вказують на те, що критеріями визначення «можливості дитини висловити свою думку» є її вік, стан розвитку та здоров'я. При цьому, вирішуючи спір про місце проживання дитини, такі обставини не можуть оцінюватися окремо, а лише у зв'язку між собою. Тобто лише системний аналіз наведених критеріїв у всій сукупності дає можливість суду вирішити питання щодо можливості заслуховування думки дитини під час розгляду справи про визначення її місця проживання.

На жаль, суди не завжди належно виконують цей обов'язок. До прикладу рішення Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справі № 610/2531/17, в якому зазначено, що апеляційний суд заслухав у судовому засіданні малолітню дитину, яка не досягла віку, в якому вона здатна сформулювати власні погляди та вільно висловлювати їх з усіх питань, що її стосуються. При цьому суд узяв до уваги пояснення п'ятилітньої дитини про події півторарічної давнини без урахування експертної думки фахівців у сфері дитячої психології та психіатрії. Тобто в цьому випадку суд апеляційної інстанції помилився та вдавня до оцінки можливості заслуховування думки дитини лише за критерієм віку, без системного аналізу з такими критеріями, як стан її розвитку та психологічне здоров'я. Ця помилка стала підставою для скасування рішення суду [11].

Повертаючись до питання аналізу віку, стану розвитку та здоров'я дитини, слід зазначити, що законодавець не визначив, у який спосіб суд повинен встановлювати такі обставини. У законодавстві не міститься вказівки про те, чи може суд у цьому питанні покладатися на власний розсуд, чи повинен залучати фахівців у відповідній галузі. На нашу думку, практика щодо оцінки наведених обставин судом на власний розсуд є хибною.

Так, відповідно до положення п. 94 Зауважень діти – це різноманітна група, у якій кожна дитина має свої особливості та потреби, що можуть бути адекватно оцінені лише професіоналами, які мають досвід у справах, пов'язаних з розвитком дитини та підлітків. Ось чому формальний процес оцінки повинен проводитись у доброзичливій і безпечній атмосфері професіоналами, які пройшли навчання (з дитячої психології, розвитку дитини та інших важливих аспектів людського та соціального розвитку), мають досвід роботи з дітьми та об'єктивно

оцінюватимуть отриману інформацію [5].

На такі ж обставини звернув увагу і суд касаційної інстанції у справі № 610/2531/17, а саме: пояснення п'ятилітньої дитини повинні відбиратися з урахуванням експертної думки фахівців у сфері дитячої психології та психіатрії [11].

Цілковито погоджуючись з викладеними тезами, слід зазначити, що оцінка таких чинників, як вік, стан розвитку та здоров'я дитини потребує ґрунтового аналізу на підставі спеціальних знань, зокрема, психолога, соціолога, медичного працівника. Вирішення такого питання на власний розсуд судді не є можливим.

У зв'язку з цим, на нашу думку, актуалізується питання участі при розгляді такого спору органу опіки та піклування.

Відповідно до ст. 19 СК України при розгляді спорів щодо місця проживання дитини обов'язковою є участь органу опіки та піклування, який подає суду письмовий висновок щодо розв'язання спору [1]. За змістом постанови КМ України від 24 вересня 2008 року № 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» такий висновок повинен надаватися після бесіди з дитиною, чому передуює встановлення її віку та рівня розвитку [12]. Компетентна оцінка повинна забезпечуватися тим, що до кадрового складу такого органу відповідно до ст. 14 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» включаються педагоги, психологи, соціологи, медичні працівники [13].

Тож, на нашу думку, вирішуючи питання щодо визначення рівня розвитку дитини, суд не повинен покладатися на власний розсуд, а має оцінити фахову думку представників органу опіки та піклування з цього питання.

У свою чергу, якщо суд встановить, що висновок є недостатньо обґрунтованим, або таким, що суперечить інтересам дитини, враховуючи положення частини шостої ст. 19 СК України, потрібно вжити заходів для перевірки цих обставин на підставі інших доказів. Зокрема, суд може провести допит дитини в судовому засіданні за правилами частин першої, третьої, четвертої ст. 232 Цивільного процесуального кодексу України [14] із залученням психолога, який суду повинен дати відповідь на питання щодо стану розвитку дитини і можливості надання нею пояснень.

У свою чергу, якщо після спілкування з дитиною психолог не зможе надати відповідь на порушене питання, на нашу думку, суду слід поставити на обговорення питання щодо призначення психологічної експертизи.

пертизи. Аналогічні висновки містяться в рішенні ЄСПЛ *«Хуснутдінов проти Росії»*, в якому зазначено, що було б перебільшенням говорити про те, що національні суди завжди зобов'язані залучати експерта-психолога до розгляду суперечок, що стосуються дітей, проте це питання залежить від конкретних обставин кожної справи з належним урахуванням віку і зрілості відповідної дитини [15].

Для прикладу можна навести ухвалу Арбузинського районного суду Миколаївської області від 04 січня 2018 року у справі № 467/696/17, в якій на розгляд психологічної експертизи суд поставив запитання «Чи спроможна малолітня дитина, з урахуванням її вікових особливостей, емоційного стану, індивідуальних психологічних властивостей, рівня розумового розвитку та умов мікросоціального середовища надавати оцінку ставленню кожного з батьків до неї, виявляти прихильність до когось з батьків?» [16].

Насамкінець слід також зазначити, що відповідно до частини третьої ст. 171 СК України суд має право постановити рішення всупереч думці дитини, якщо цього вимагають її інтереси [1].

На такі обставини звертає увагу Верховний Суд України в постанові від 12 липня 2017 року у справі № 761/29113/14-ц. Суд зазначив, що згода дитини на проживання з одним із батьків не повинна бути абсолютною для суду, якщо така згода не відповідатиме та захищатиме права та інте-реси дитини, передбачені Конвенцією та Декларацією прав дитини. Покладаючи в основу судового рішення згоду дитини на проживання з одним з батьків, суд повинен проаналізувати, чи не порушує така згода положень Конвенції, та навести в судовому рішенні мотиви, з яких він дійшов висновку про необхідність узяти за основу саме думку дитини та надати їй перевагу щодо інших доказів [17].

Оскільки відповідне рішення суду суперечитиме думці дитини, таке рішення має бути бездоганним з точки зору забезпечення її найкращих інтересів.

При цьому суду слід керуватися пунктами Зауважень, у яких розкривається зміст категорії найкращих інтересів дитини, а також практикою ЄСПЛ. Зокрема, ухвалюючи рішення у справі *«М. С. проти України»* від 11 липня 2017 року (заява № 2091/13), Європейський суд указав на те, що при визначенні найкращих інтересів дитини в конкретній справі слід брати до уваги два міркування: по-перше, у найкращих інтересах дитини зберегти її зв'язки із сім'єю, крім випадків, коли доведено, що сім'я непридатна або неблагополучна; по-друге, у найкращих інтересах дитини є забезпечення її розвитку в безпечному, спокійному та

стійкому середовищі, що не є неблагонадійним [18].

Крім того, слід звертати увагу й на вітчизняну судову практику. Так, у постанові у справі № 402/428/16-ц від 17 жовтня 2018 року Вища Палата Верховного Суду зазначила, що при розгляді справ щодо місця проживання дитини суди насамперед мають виходити з інтересів самої дитини, враховуючи при цьому сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо [19].

На підставі викладеного доходимо висновку, що судовий розгляд спору щодо місця проживання дитини є особливо складним, оскільки в цьому випадку вирішується питання щодо її долі. Вирішення цього спору можливе після докладного вивчення всіх обставин у справі, зокрема, взаємовідносин у сім'ї, особистої прихильності дитини, житлово-побутових умов кожного з батьків тощо. При цьому відповідно до норм вітчизняного і міжнародного законодавства в таких спорах суд повинен особливу увагу приділяти питанню заслуховування думки самої дитини.

Вітчизняне законодавство не містить чітких норм, які б вказували, у яких випадках при розгляді спорів щодо місця проживання дитини віком до 10 років необхідним є заслуховування її думки. Така ситуація створює ризики порушення відповідного права дитини, оскільки в окремих випадках за відсутності імперативної вказівки в законодавстві суд може не приділити такому питанню достатньої уваги. У свою чергу таке порушення перешкоджатиме забезпеченню найкращих інтересів дитини при ухваленні рішення у справі.

З метою недопущення порушення такого права дитини віком до 10 років суду слід заслуховувати її думку щоразу після підтвердження можливості дитини висловлювати свою думку. Такий підхід впливає з аналізу норм міжнародно-правових актів та вітчизняного законодавства.

Вирішуючи питання щодо можливості дитини висловлювати свою думку, необхідно ретельно вивчати висновки фахівців у справах, пов'язаних з розвитком дитини та підлітків, – органу опіки та піклування. В окремих випадках доцільно провести допит дитини в судовому засіданні в присутності психолога або ж призначити психологічну експертизу.

Перелік використаних джерел

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
2. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 25 січня 2018 року. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71826278>.
3. Постанова Вищої Палати Верховного Суду від 17 жовтня 2018 року. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77361954>.
4. Про ратифікацію Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року: Постанова Верховної Ради Української РСР від 27 лютого 1991 року № 789-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/789-12>.
5. General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration, (art. 3, para 1). URL: <https://www.refworld.org/docid/51a84b5e4.html>.
6. Про ратифікацію Європейської конвенції про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 року: Закон України від 03 серпня 2006 року № 69-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/69-16>.
7. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2234-19>.
8. Рішення ЄСПЛ у справі «Сахін і Соммерфельд проти Німеччини» від 08 липня 2003 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_096.
9. Узагальнення Верховного Суду України від 11 грудня 2008 року «Практика розгляду судами справ, пов'язаних із позбавленням батьківських прав, поновленням батьківських прав, усиновленням, установленням опіки та піклування над дітьми». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0020700-08>.
10. Узагальнення Апеляційного суду м. Києва від 01 січня 2009 року «Практика розгляду судами цивільних справ про усиновлення дітей, позбавлення батьківських прав, встановлення опіки та піклування над дітьми». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003705-09>.
11. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 18 грудня 2018 року. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78978469>.
12. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF>.
13. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні уста-

нови для дітей: Закон України від 24 січня 1995 року № 20/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80>.

14. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/print>.

15. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Хуснутдінов проти Росії» від 18 грудня 2018 року. URL: <http://european-court-help.ru/delo-7659812-husnutdinov-i-kh-protiv-rossi>.

16. Ухвала Арбузинського районного суду Миколаївської області від 04 січня 2018 року. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71490041>.

17. Постанова Верховного Суду України від 12 липня 2017 року. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67775143>.

18. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «М. С. проти України» від 11 липня 2017 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/SOO00995?an=2>.

19. Постанова Вищої Палати Верховного Суду від 17 жовтня 2018 року. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77361954>.

References

1. *The Family Code of Ukraine on September 10 2002, No. 2947-III.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> [Ukr.].

2. *Resolution of the Court of Civil Court at the warehouse of the Supreme Court dated 25 October 2018.* URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71826278> [Ukr.].

3. *Of the Chamber of the Supreme Court of the Supreme Court on July 17, 2018.* URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77361954> [Ukr.].

4. *On the ratification of the Convention on the Rights of the Child of 20 November 1989: Resolution No. 789-XII of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR of 27 February 1991.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/789-12>. [Ukr.].

5. *General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration, (art. 3, para 1).* URL: <https://www.refworld.org/docid/51a84b5e4.html> [Engl.].

6. *On the Ratification of the European Convention on the Exercise of the Rights of the Child of 25 January 1996: Law of Ukraine of 03 August 2006 No. 69-V.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/69-16> [Ukr.].

7. *On the Protection of Childhood: Law of Ukraine of April 26, 2001 No. 2402-III.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2234-19> [Ukr.].

8. ECtHR judgment of 8 July 2003 in *Sahin and Sommerfeld v. Germany*.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_096 [Engl.].

9. Summarization of the Supreme Court of Ukraine of December 11, 2008 “The practice of court reviewing cases related to deprivation of parental rights, restoration of parental rights, adoption, custody and custody of children”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0020700-08> [Ukr.].

10. Generalization of the Court of Appeal of Kyiv of 01 January 2009 “Practice of consideration of civil cases concerning adoption of children, deprivation of parental rights, custody and custody of children by the courts. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003705-09> [Ukr.].

11. Judgment of the Civil Court of Cassation within the Supreme Court of 18 December 2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78978469> [Ukr.].

12. Issues of activities of guardianship and custody bodies related to the protection of the rights of the child: Cabinet of Ministers of Ukraine of September 24, 2008 № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF> [Ukr.].

13. Pro organi i sluzhbi u spravah dltey ta spetsialnI ustanovi dlya dltey: Zakon Ukrayiniy vId 24 slchnya 1995 roku # 20/95-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80> [Ukr.].

14. Code of Civil Procedure of Ukraine of March 18, 2004 No. 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/print> [Ukr.].

15. Judgment of the European Court of Human Rights in the case of *Husnutdinov v. Russia* of 18 December 2018. URL: <http://european-court-help.ru/delo-7659812-husnutdinov-i-kh-protiv-rossi/> [Engl.]

16. The decision of Arbuzinsky district court of the Nikolaev area from January 04, 2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71490041> [Ukr.].

17. Judgment of the Supreme Court of Ukraine of 12 July 2017. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67775143> [Ukr.].

18. Judgment of the European Court of Human Rights in the case of *M. S. v. Ukraine* of July 11, 2017. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/SOO00995?an=2> [Engl.].

19. Judgment of the Supreme Court of the Supreme Court of 17 October 2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77361954> [Ukr.].

ДАЦЕНКО В. Допит дитини, яка не досягла 10 років, під час розгляду справи про визначення місця проживання з метою забезпечення її найкращих інтересів.

У статті досліджується правова природа права дитини віком до 10 років вільно висловлювати свої погляди з питань, що стосуються її особисто. Проаналізовано взаємозв'язок такого права з принципом забезпечення найкращих інтересів дитини при визначенні місця її проживання. Висвітлені практичні аспекти допиту судом дитини, яка не досягла 10 років.

Ключові слова: принцип забезпечення найкращих інтересів дитини, дитина, яка не досягла 10 років, право дитини висловлювати свою думку, спір про визначення місця проживання дитини, сімейно-правові відносини.

ДАЦЕНКО В. Допрос ребенка, не достигшего 10 лет, при рассмотрении дела об определении места жительства с целью обеспечения его наилучших интересов.

В статье исследуется правовая природа права ребенка в возрасте до 10 лет свободно выражать свои взгляды по вопросам, которые касаются его лично. Проанализирована взаимосвязь такого права с принципом обеспечения наилучших интересов ребенка при определении места его проживания. Освещены практические аспекты допроса судом ребенка, не достигшего 10 лет.

Ключевые слова: принцип обеспечения наилучших интересов ребенка, ребенок, не достигший 10 лет, право ребенка выражать свое мнение, спор об определении места жительства ребенка, семейно-правовые отношения.

DATSENKO V. Interrogation of a child under 10 years of age in the case of determining the place of residence for the best interests of the child.

The article explores the legal nature of the right of a child under the age of 10 to freely express their views on issues that affect her personally. Disputes about determining a child's place of residence are extremely complex, both in practical and emotional terms. Such disputes are filled with the negative emotions of parents who cannot decide with whom the child will reside. Under current law, the child itself has a role to play in resolving such a conflict. The relationship between such a right and the principle of the best interests of the child in determining his or her place of

residence is analyzed. The practical aspects of the court interrogation of a child under 10 years are covered.

It is established that there are no clear rules in national legislation that would indicate in which cases it is necessary to listen to opinion of a child under 10 years of age. This situation creates the risk of infringement of the relevant right of the child, as in some cases, in the absence of an imperative indication in the law, the court may not pay sufficient attention to such issue. In turn, such a violation will prevent the best interests of the child in making a decision in the case.

In order to prevent the violation of such a right of the child under 10 years of age it is offered to hear its opinion every time after confirming the possibility of the child to express its opinion. This approach follows from the analysis of the norms of international and national legislation.

In addressing the possibility of the child expressing his / her opinion, it is suggested to consider carefully the opinion of experts in matters concerning the development of the child and adolescents - the body of guardianship and care. In some cases, it is suggested to question the child in court in the presence of a psychologist or to appoint a psychological examination.

Key words: the principle of ensuring the best interests of the child, a child under 10 years of age, the right of the child to express an opinion, a dispute about determining the child's place of residence, family and legal relations.